

Тетяна Вознюк,

здобувачка другого (магістерського) рівня вищої освіти
спеціальності 016 Спеціальна освіта,
Житомирський державний педагогічний університет

Валентина Ковальчук,

докторка педагогічних наук,
професорка кафедри професійно-педагогічної, спеціальної освіти,
андрагогіки та управління,
Житомирський державний педагогічний університет

**СТВОРЕННЯ ІНКЛЮЗИВНОГО ОСВІТНЬОГО СЕРЕДОВИЩА: ВИКЛИКИ ТА
ПЕРСПЕКТИВИ**

Інклюзивна освіта – це не просто модне гасло, а фундаментальний принцип, що відображає прагнення суспільства до рівності, толерантності та визнання цінності кожної особистості. Вона передбачає, що всі учні, незалежно від їхніх особливих освітніх потреб, здібностей, походження чи культурних відмінностей, навчаються разом у загальноосвітніх закладах. Створення повноцінного інклюзивного освітнього середовища – це комплексний процес, який стосується не лише архітектурної доступності, але й змін у методології, культурі та підготовці кадрів.

Становлення моделі інклюзивної соціальної взаємодії відбувалося поступово. Протягом тривалого часу в освітній системі країни домінувала спеціальна освіта, зосереджена на навчанні дітей з особливими освітніми потребами в ізольованих інтернатних спеціалізованих закладах. Цей підхід на жаль, суттєво обмежував соціальне спілкування дітей, що негативно впливало на їхню соціалізацію, ускладнюючи комунікацію, засвоєння знань і розвиток необхідних навичок.

Згодом, паралельно з традиційною спеціальною освітою, почали розвиватися інтеграційні та інклюзивні підходи, які передбачають спільне навчання дітей з різноманітними порушеннями та особливостями розвитку. Цей процес став можливим завдяки процесам демократизації суспільства та ухваленню законодавчих актів, що гарантують рівні права на освіту та соціальну інтеграцію для всіх громадян.

Хоча ідея спільного навчання дітей з ООП має багатовікову історію та епізодично трапляється в педагогічній практиці, системний розвиток розпочався пізніше. Аналіз зміни суспільного ставлення демонструє шлях від відторгнення до повного визнання права цих дітей на рівний доступ до якісної освіти.

Аналізуючи еволюцію суспільного ставлення до спільного навчання дітей з різними освітніми труднощами у розвитку, відстежується шлях від відторгнення до визнання їхніх прав на рівний доступ до якісної освіти [5, с. 7].

На думку вченого В. Бондаря, впровадження інклюзивної освіти є ключовим завданням для освітньої системи, успішне вирішення якого є ознакою зрілості суспільства. Він наполягає, що діти з ООП, як і їхні однолітки, повинні мати змогу бути повноцінними учасниками шкільного життя, розвиваючи власні здібності та реалізуючи свій потенціал [1, с. 23].

Практика впровадження інклюзії в Україні виявила один із найбільш гострих викликів: необхідність формування неупередженого ставлення педагогів. Багато вчителів, які працювали за традиційними програмами, виявилися неготовими до вимог інклюзії як у плані мотивації, так і в змістовному та особистісному аспектах.

Інклюзивне освітнє середовище – це універсально спроектований фізичний, навчальний та соціальний простір, що гарантує рівні можливості для всіх учасників освітнього процесу. Його фундамент становлять такі ключові засади:

Повага до гідності та самостійності кожної особистості.

Рівність можливостей та повна відсутність дискримінації.

Індивідуалізація навчального процесу, що передбачає врахування унікальних особливостей, інтересів і здібностей.

Гнучкість і відкритість освітнього процесу, здатність оперативно реагувати на потреби учнів.

Формування толерантності та взаєморозуміння.

Справжня інклюзія є глибшою, ніж інтеграція, яка лише вимагала від учня «вписатися» в існуючу систему. Вона передбачає трансформацію самої освітньої системи, щоб вона адаптувалася до різноманітних потреб учнів, тим самим сприяючи їхньому соціальному розвитку, підвищенню успішності та підготовці до життя у багатоманітному суспільстві.

На сучасному етапі розвитку освіти більшість закладів загальної середньої освіти здійснюють навчання дітей з індивідуальними освітніми потребами. У зв'язку з цим провідним завданням педагога є створення комфортного, безпечного та психологічно підтримувального освітнього середовища, у якому кожна дитина відчуває впевненість, прийняття та можливість самореалізації. Доцільно зазначити, що, незважаючи на підвищену увагу до впровадження інклюзивного навчання, у практиці освіти зберігається низка проблем, пов'язаних насамперед із професійною підготовкою педагогічних кадрів.

Питання готовності вчителя до роботи з дітьми з особливими освітніми потребами набуває особливої актуальності, адже саме педагог є основною ланкою у забезпеченні якості освітнього процесу та ефективної соціалізації таких учнів. Для успішного впровадження інклюзивного навчання вчитель має володіти необхідними професійними знаннями, методичними вміннями та психологічною готовністю до взаємодії з дітьми різних категорій.

Як підкреслює Л. Прядько, сучасний педагог повинен орієнтуватися на нові ціннісні орієнтири, застосовувати інноваційні педагогічні технології, сприяти соціалізації дітей з особливими освітніми потребами, володіти навичками психолого-педагогічної діагностики та постійно прагнути до підвищення власної професійної компетентності [4, с. 446].

Важливе значення у процесі підготовки педагога до роботи в умовах інклюзивного навчання мають його професійно значущі психологічні якості. Готовність учителя до інклюзивної діяльності передбачає не лише володіння сучасними методиками та наявність відповідного навчально-матеріального забезпечення, а насамперед – моральну, емоційну та психологічну налаштованість на взаємодію з дітьми, які мають особливі освітні потреби.

Психологічна готовність педагога розуміється як цілісна інтегративна властивість особистості, що характеризує її здатність ефективно виконувати професійні завдання в умовах інклюзивного навчання. Вона відображає рівень сформованості професійної компетентності, внутрішньої мотивації, толерантності, емоційної врівноваженості та гуманістичного ставлення до дітей з особливими освітніми потребами.

До структури психологічної готовності входить не лише система необхідних знань, умінь і навичок, а й сукупність особистісних рис, серед яких важливими є емпатія, комунікабельність, гнучкість мислення, відповідальність, уміння співпрацювати та здатність до саморефлексії.

Теоретичний аспект підготовки педагога передбачає засвоєння відомостей про психофізіологічні особливості дітей з різними порушеннями розвитку, розуміння специфіки їхнього навчання, а також ознайомлення з педагогічними методами і технологіями, що забезпечують ефективну взаємодію з цією категорією учнів. Така підготовка сприяє формуванню у вчителя професійної готовності до роботи в умовах інклюзивного освітнього простору.

Практична готовність виявляється у володінні педагогічними технологіями навчання дітей з ООП, умінні організовувати спільну діяльність у змішаних групах, а також у здатності до конструктивної взаємодії з батьками, колегами та фахівцями команди психолого-педагогічного супроводу. Важливим аспектом є також розуміння меж власної професійної компетенції й уміння своєчасно залучати допомогу інших спеціалістів – психологів, логопедів, дефектологів, реабілітологів.

Знання педагогом основних напрямів спеціальної допомоги, таких як Монтесорі-терапія, арттерапія чи сенсорна інтеграція, підвищує ефективність його роботи та сприяє комплексному розвитку дитини. Це дозволяє не лише оптимізувати навчальний процес, а й забезпечити цілісний підхід до розвитку особистості кожного учня.

Перспективи та шляхи подолання викликів.

Подолання цих викликів відкриває широкі перспективи для розвитку цілісного та справедливого освітнього простору. Успішна інклюзія вимагає комплексного та скоординованого підходу.

1. Розвиток професійної компетентності педагогів.

Необхідно надавати систематичну та якісну підготовку вчителів. Це включає:

- Онлайн – курси та тренінги з ефективної взаємодії з учнями з ООП.
- Професійний розвиток щодо адаптації навчальних матеріалів та використання інноваційних педагогічних стратегій.
- Формування «Спільноти практик» – регулярні зустрічі для обміну досвідом, ідеями та спільним пошуком рішень.

2. Забезпечення універсальної доступності.

Потрібне залучення ресурсів для створення універсального дизайну освітнього середовища:

- Фізична доступність: Забезпечення безбар'єрного доступу до всіх приміщень закладу (пандуси, підйомники, спеціальне обладнання).
- Технологічна підтримка: Надання доступу до сучасних асистивних технологій та ресурсних кімнат.
- Адаптація навчального контенту: Створення гнучкого навчального плану, який дозволяє використовувати різноманітні формати оцінювання та подачі матеріалу, враховуючи потреби усіх учнів.

3. Формування інклюзивної культури.

- Просвітницька робота: проведення заходів, спрямованих на підвищення обізнаності, боротьбу з упередженнями та формування емпатії серед учнів, педагогів та батьків.
- Співпраця та партнерство: Зміцнення співпраці між усіма учасниками освітнього процесу, а також залучення міжнародних експертів для впровадження кращих своїх практик.
- Акцент на перевагах: підкреслення того, що інклюзивне середовище збагачує досвід усіх учнів, сприяючи їхньому соціальному та емоційному інтелекту.

Створення інклюзивного освітнього середовища – це не просто виконання законодавчих норм чи тимчасова освітня реформа, а стратегічна інвестиція у

людський капітал та демократичне майбутнє. Хоча на шляху стоять значні виклики - від браку кваліфікованих кадрів і фізичних бар'єрів до необхідності руйнування соціальних упереджень – перспективи значно переважають.

Справжня інклюзія формує не лише освітній простір, де кожна дитина може навчатися, але й суспільство, готове приймати різноманіття. Це середовище виховує емпатію, толерантність та навички співпраці у всіх учнів, готуючи їх до життя у складному та багатогранному світі.

Перехід до повноцінної інклюзії вимагає комплексної відповідальності – від держави (забезпечення ресурсів і політик) до кожного вчителя та батька (зміна свідомості та щоденна підтримка). Лише через консолідовані зусилля ми зможемо трансформувати виклики на точки зростання і побудувати освітню систему, де цінність і потенціал кожної особистості стануть не декларацією, а непорушною реальністю.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бондар В. Діти з особливими потребами в загальноосвітньому просторі: початкова ланка : посібник (для вчителів початкових класів) / В. Бондаря, В. Засенка. Київ, 2004. 152с.
2. Колупаєва А. Професійне співробітництво в інклюзивному навчальному закладі : програмно-методичний комплекс. Київ : Видавнича група «А. С. К.», 2012. 197 с.
3. Колупаєва А. Інклюзивна освіта : реалії та перспективи : монографія. Київ : «Самміт-Книга», 2009. 272 с.
4. Прядько Л. Формування інклюзивного простору як засобу готовності педагога загальноосвітнього навчального закладу до роботи з дітьми, які мають особливі освітні потреби. *Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології*. 2014. № 4. С. 444-450.
5. Шевцов А. Актуальні питання ортопедагогіки на сучасному етапі розвитку корекційно-реабілітаційної. *Актуальні проблеми ортопедагогіки та ортопсихології* : матеріали I Всеукраїнської науково-практичної конференції. (м. Київ, 1-2 листоп. 2012 р.). Київ, 2012. С. 7-19.